

دانشگاه علامه طباطبائی
معاونت پژوهشی
دفتر مطالعات پژوهشهای کاربردی

توسعه تحقیقات:

گزارشی از کاربرد تحقیقات اجتماعی - اقتصادی در برنامه‌های توسعه ۱۴-۱۶ دی ماه

سیروس فتاحی

تحقیقات فنی لازم است تحقیقاتی دقیق در مورد مدل‌های برنامه‌ریزی به عمل آید تا با انتخاب بهترین و کارسازترین برنامه‌ریزی بتوان عالیترین نتیجه ممکن را اخذ کرد. به بیان دیگر باید تحقیقاتی وسیع در زمینه تحقیقات فنی مانند: مکانیک، الکترونیک، شیمی و... انجام شود، تا نتیجه تحقیقات فنی با توجه به زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی آن به حداکثر ارتقاء یابد.

با توجه به سه کاربرد فوق‌الذکر تحقیقات اجتماعی، اقتصادی در سالهای اخیر اهمیت آن در حل مسائل مختلف کشور پیش از گذشته مشهود گردیده است. با این حال با تأکیدی که بر این تحقیقات می‌شود، متأسفانه در کشور ما آن‌طور که باید کاربرد نیافته است، و تصور می‌رود هنوز برای خیلی از مسئولین دست‌اندرکاران کشور کاربرد این تحقیقات

داشت.
تحقیقات مکمل: نقش تحقیقات اجتماعی برای اجرای یک پروژه فنی. به طور مثال احداث یک سد نیاز به تحقیقات اجتماعی و اقتصادی دارد که این تحقیقات باید پاسخگوی سؤالاتی مانند: آیا احداث این سد از نظر اقتصادی مناسب و مقرون به صرفه است یا نه؟ یا چه تأثیراتی ممکن است در روند مهاجرت و بافت سیاسی، اجتماعی منطقه داشته باشد؟ در این صورت نقش تحقیقات اجتماعی، اقتصادی نقش تکمیل‌کننده تحقیقات فنی پروژه است. اگر متخصصان سدسازی با عنایت بیشتر به این تحقیقات مطالعات خود را آغاز کنند، البته راندمان کارشان درصد قابل توجهی افزایش خواهد یافت.
تحقیقات زمینه‌ساز: برای بسط و گسترش

اگر توسعه را بهبود بخشیدن به زندگی همگان و بالا بردن سطح عمومی زندگی در جامعه بدانیم و بر این اساس بخواهیم برنامه‌های مختلف برای آن پی‌ریزی کنیم، باید برنامه‌هایی بر مبنای کاوشهای اساسی و تحقیقات کارشناسانه تدوین کنیم، تا بتواند ما را در نیل به اهداف مشخص شده یاری نماید. با توجه به ارتباطات تنگاتنگ رشته‌های مختلف علمی برای نیل به این هدفها باید از رشته‌های علوم اقتصادی و اجتماعی یاری بجوییم و تحقیقات دامنه‌داری را در زمینه اجتماعی و اقتصادی آغاز نماییم.
در این راستا تحقیقات اجتماعی، اقتصادی می‌تواند به سه صورت ما را یاری دهد.
تحقیقات مستقیم: که مستقیماً درباره مسئله مورد نظر انجام می‌گیرد و با ارائه آمار و ارقام، اثبات یا نفی مسئله مورد تحقیق را در پی خواهد

تبیین نگردیده است. علاوه بر این دشواری تطبیق تحقیقات اجتماعی، اقتصادی با امور جاری کشور و موقعیتهای جاری آن از دیگر عوامل عدم اقبال عمومی محققین برای انجام این تحقیقات است.

برای کمک به حل این مشکل و ارتباط دادن تحقیقات اجتماعی و اقتصادی با برنامه ریزیهای مختلف توسعه در کشور جمعی از اساتید دانشگاه علامه طباطبائی تحقیقاتی را با عناوین و موضوعات مختلف انجام دادند و دانشگاه علامه طباطبائی نیز همزمان با تهیه و تدوین برنامه دوم توسعه اقتصادی دولت، تعدادی از این تحقیقات را در قالب مقالاتی علمی در چارچوب کنفرانس تحت عنوان «کاربرد تحقیقات اجتماعی - اقتصادی در برنامه های توسعه» به مدیران رده بالا و کارشناسان ارشد عرضه داشت. این کنفرانس ساعت ۸ صبح روز دوشنبه ۱۴ دی ماه ۱۳۷۱ در محل دانشکده علوم اقتصادی دانشگاه علامه طباطبائی کار خود را آغاز کرد و به مدت دو روز و نیم به طول انجامید.

در این مدت، ۱۵ مقاله علمی، در موضوعات مختلف ارائه شد که در چهار محور دسته بندی شده بود، ۱- مقالات اجتماعی، که در دو جلسه صبح و عصر دوشنبه ارائه شد. ۲- مقالات اقتصادی، که در جلسه صبح سه شنبه ارائه شدند. ۳- مقاله های مربوط به ارتباطات که بعد از ظهر سه شنبه عرضه شدند. ۴- مقالات مربوط به سرمایه های انسانی که در آخرین جلسه یعنی جلسه صبح چهارشنبه ارائه گردید.

جلسه صبح دوشنبه به ریاست دکتر کاظم معتمدنژاد تشکیل شد. ابتدا آیاتی از قرآن تلاوت شد و بعد از آن رئیس دانشگاه علامه طباطبائی به مهمانان و مدعوین خیرمقدم گفت، سپس دکتر حسین رحمان سرشت به بیان اهداف کنفرانس پرداخت.

اولین سخنران علمی کنفرانس دکتر محمد عبدللهی بود که مقاله «جامعه شناسی توسعه و برنامه ریزی توسعه ایران» را ارائه داد. وی ضمن طرح مسئله، توسعه را یکی از اشکال تغییرات اجتماعی - انسانی و برنامه ریزی توسعه را فرآیند

سازماندهی این نوع تغییر در جهت بهینه سازی استفاده از انرژی موجود به منظور شکوفایی استعداد های جسمانی، روانی و اجتماعی تعریف کرد و پس از طرح فرآیند تاریخی موضوع، ضرورت توجه به مسئله توسعه را تأکید کرد.

دومین سخنران این جلسه دکتر حسین پناهی مقاله «تحقیقات برای ارزیابی نتایج برنامه های اجتماعی، اقتصادی و نقش آن در تنظیم برنامه های توسعه» را به کنفرانس ارائه کرد. دکتر پناهی چگونگی تحقیقات برای ارزیابی، روشها و طرحهای معمول در این تحقیقات، تفاوت آنها را با سایر تحقیقات رایج در علوم اجتماعی و نقش و میزان استفاده از آنها در ارزیابی و بهبود برنامه های توسعه اجتماعی و اقتصادی را مورد بررسی قرار داد.

سخنران سوم که مهندس حسن زنده دل بود، سخنرانی خود را تحت عنوان «جایگاه محیط زیست در برنامه ریزی توسعه» ایراد کرد. وی ضمن بیان اجمالی تحول ساختاری محیط زیست طبیعی و انسانی ایران، به مسائل عمده زیست محیطی کشور در جریان توسعه پرداخته و جنبه های اقتصادی و اجتماعی مقوله محیط زیست را مورد بررسی قرار داد و مطالعات زیست محیطی در فرآیند توسعه را ارزیابی نمود.

در جلسه دوم دوشنبه که بعد از ظهر این روز به ریاست دکتر احمد شاهر کنی تشکیل شد، چهار مقاله ارائه گردید. مقاله اول «توسعه صادرات غیر نفتی» بود که توسط مهندس خاموشی ارائه شد. وی ضمن برشمردن آمار و ارقام صادرات غیر نفتی و نوسانهایی که در سالهای اخیر داشته است، عوامل این نوسانها را برشمرد. مقاله دوم «کاربرد تحقیقات فرهنگی - اجتماعی در توسعه روستا» نام داشت و توسط عزت اله سام آرام ایراد گردید. در این مقاله کوشش شده بود ضمن بیان اجمالی مفهوم توسعه روستایی، زمینه های فرهنگی و اجتماعی مؤثر در آن مورد بحث قرار گیرد. بعد از این مقاله قرار بود خانم شهلا حبیبی صحبت کند که به دلایلی نتوانست حاضر شود و به جای وی همکارش به

ایراد سخنرانی پرداخت.

مقاله چهارم و آخرین مقاله این جلسه «نقش تحقیقات مدد کاری اجتماعی در برنامه های توسعه» بود. این مقاله را دکتر محمدزاهدی اصل ارائه داد. وی ضمن تعریف مختصری از کمک حرفه مدد کاری به «تحقیقات اجتماعی» نتیجه گیری کرد: تحقیقات مدد کاری اجتماعی می تواند کمک مؤثری به رفع یکی از موانع مهم توسعه یعنی عدم مشارکت و در بعضی موارد مقاومت و یا ضدیت جامعه با برنامه های توسعه؛ بنماید. در پایان جلسه دوم، جلسه پاسخ به پرسش با شرکت سخنرانان و حضار تشکیل شد.

صبح روز سه شنبه ساعت ۸ صبح، جلسه کنفرانس به ریاست دکتر محمد عبدللهی آغاز شد. اولین سخنران مهندس مرتضی الویری بود که سخنرانی خود را به نام «جایگاه مناطق آزاد در برنامه های توسعه و ضرورت تحقیق در مورد آثار و پیامدهای دایر ساختن آنها» ایراد کرد. «سیاستهای دستیابی به توزیع عادلانه درآمد» عنوان مقاله دکتر جمشید پژوهان بود که به عنوان دومین مقاله جلسه ارائه شد. دکتر پژوهان پس از اشاره به چند شاخص اندازه گیری و سنجش توزیع درآمد، نحوه توزیع درآمد و شرایط توزیع بعضی از کالاها در شهر و روستا را تجزیه و تحلیل کرد. سپس آقای حسن قاسمی مقاله خود را به عنوان «صادرات کالاهای غیر نفتی به عنوان راهی برای توسعه اقتصادی کشور و نیاز به تمرکززدایی در بازارهای صادرات» ارائه نمود. وی ضمن معرفی مختصر بازار واحد اروپا و بازارهای جمهوریهای مسلمان نشین شوروی سابق، به بررسی تمرکززدایی در بازارهای صادرات کالاهای غیر نفتی پرداخته و نیاز به تحقیق پیرامون بازارهای جدید جمهوریهای مسلمان نشین را از دیدگاه بازاریابی یاد آور شد.

علی صادقی تهرانی سخنران بعدی بود. مقاله ای تحت عنوان «سرمایه تفکر ارزشی و علمی در زمینه خصوصی سازی واحدهای تولیدی دولتی ایران» به کنفرانس ارائه داد. وی مقاله

فکر ارزشی در غرب و شرق در مورد ملی کردن صنایع بزرگ در نیمه اول قرن بیستم را مورد بررسی قرار می دهد. سپس پایگاه ارزشی و میزان بهره گیری از روشهای علمی برای اجرای برنامه خصوصی سازی در ایران را نقد تطبیقی می کند.

آخرین سخنران سید محمد حسین عادل - رئیس کل بانک مرکزی - «پیامدهای تک نرخی شدن ارز» را مورد بحث و بررسی قرار داد. در پایان جلسه، سخنرانان به سؤالات حضار پاسخ دادند.

دومین جلسه از دومین روز کنفرانس بعد از ظهر سه شنبه پانزدهم دی ماه به ریاست دکتر علی دلاور تشکیل شد. در این جلسه نخست علی لاریجانی وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در مورد «لزوم تحقیقات فرهنگی در برنامه ریزی توسعه» صحبت کرد و با مقایسه ایران با برخی از کشورهای از نظر اهمیت دادن به مسائل فرهنگی و هنری به بعضی از آمار و ارقام اشاره کرد.

سپس دکتر کاظم معتمد نژاد در مورد «ارتباطات توسعه و توسعه ارتباطات در ایران» به ایراد سخنرانی پرداخت، و با دیدگاهی گسترده مبنایی نظری توسعه بخشی ارتباطات و کاربرد ارتباطات در زمینه های گوناگون برنامه های توسعه و نیز ضرورت برنامه ریزی برای توسعه ارتباطات در کنار زمینه های دیگر توسعه ملی را مورد بررسی قرار داد.

سومین سخنران دکتر نعیم بدیعی با مقاله ای تحت عنوان «اخبار توسعه در مطبوعات ایران» بود. که ضمن ارائه نمونه هایی از دو روزنامه بزرگ تهران - اطلاعات و کیهان - در شش ماهه اول سال ۷۱ به چگونگی عملکرد مطبوعات ایران در زمینه روزنامه نگاری توسعه پرداخت.

عنوان مقاله آقای محسنیان راد که آخرین مقاله جلسه به حساب می آمد، «نیاز برنامه های توسعه روستایی به تحقیقات ارتباط جمعی» بود. نویسنده مقاله ابتدا به برخی از نظریه های مربوط به ارتباطات و توسعه اشاره کرد. سپس نقش پیام را در نوآوری روستاییان و تأثیر ارتباطات در توسعه روستایی را غیر قابل انکار توصیف کرد.

بعد از این سخنرانی و پرسش و پاسخ، جلسه چهارم کنفرانس به پایان رسید.

پنجمین و آخرین جلسه کنفرانس روز چهارشنبه شانزدهم دی ماه به ریاست دکتر علی اکبر شعاری نژاد کار خود را آغاز کرد. محور سخنرانیهای این جلسه نیروی انسانی و توسعه بود که اولین سخنران دکتر علی اکبر شعاری قائم مقام وزیر فرهنگ و آموزش عالی «مسائل آموزش عالی در برنامه های اول و دوم توسعه» را با ارائه آمار و ارقام مورد بحث و بررسی قرار داد.

دکتر حمید برادران شرکا با مقاله «نقش سرمایه های انسانی و خط مشیهای دولتی در رشد اقتصادی» سخنران بعدی بود. وی رابطه سطح سرمایه های انسانی با رشد اقتصادی، رابطه سطح اولیه در آمد سرانه، مصرف دولتی، عدم ثبات سیاسی، رشد جمعیت و رشد اقتصادی را تعیین کرد.

«بازده اقتصادی سرمایه گذاری آموزشی در برنامه اول توسعه» عنوان مقاله ای بود که توسط دکتر احمد شاهرکنی ایراد شد. وی به منظور محاسبه نرخ بازده اقتصادی در سطوح مختلف آموزشی در دو دوره قبل و بعد از انقلاب، هزینه های آموزش فردی و اجتماعی هر مقطع تحصیلی و نیز نرخهای بازده فردی و اجتماعی مربوطه را مورد مقایسه و ارزیابی قرار داد.

آخرین مقاله کنفرانس «نقش دانشگاه در توسعه» بود که توسط دکتر علی نقی پورظهیر ایراد شد. وی پس از بیان مفاهیم «رشد» و «توسعه» به عنوان «فرآیند بهبود شرایط زندگی برای همگان» نقش دانشگاه در حصول توسعه را مورد کنکاش قرار داد و سپس توسعه اقتصادی، اجتماعی سیاسی و فرهنگی را به صورت اجزای تشکیل دهنده یک کل مورد بررسی قرار داد.

بعد از پایان جلسه و پرسش و پاسخ، مراسم پایانی با سخنرانی دکتر حسین رحمان سرشت آغاز شد. وی با تشکر از استادان و حضار یک جمع بندی و نتیجه ای از کنفرانس ارائه داد. در

پایان جوایزی به استادان شرکت کننده توسط دکتر سیاری و دکتر معتمد نژاد اعطاء شد.

در حاشیه کنفرانس

* کنفرانس «کاربرد تحقیقات اجتماعی - اقتصادی در برنامه های توسعه» روی هم رفته کنفرانس موفقیتی بود. این قبیل گردهماییها اهمیت و ضرورت تحقیقات را در زمینه های گوناگون روشن می کند. اگر تمام تصمیمات عالی وزارتخانه ها و پروژه های فنی بر مبنای تحقیقات به مرحله عمل در آید، و تحقیق به عنوان یک اصل اجتناب ناپذیر در تصمیمات و عملکردهای دولت پذیرفته شود؛ به طور یقین ضریب خطای مصوبات و اجرای طرحهای بزرگ تولیدی و صنعتی به حداقل ممکن تقلیل خواهد یافت.

* این کنفرانس زیر نظر معاونت پژوهشی دانشگاه علامه طباطبائی برگزار شد که در محل کنفرانس نمایشگاهی از کتب و نشریات منتشره این معاونت تشکیل شده بود.

* مسئله ای که در این گردهمایی تازگی داشت اخذ مبلغ ۱۰۰۰۰۰ ریال به عنوان ورودی از شرکت کنندگان آزاد بود که این مسئله به طور چشم گیری جلسات کنفرانس را خلوت کرده بود. البته طبق مصاحبه ای که معاون پژوهشی دانشگاه کرده بود دانشجویان ممتاز کارشناسی ارشد با معرفی اساتید می توانستند، شرکت نمایند. با این حال این مسئله باعث شده بود که بسیاری از علاقه مندان به این مباحث علی رغم حجم زیاد سالن کنفرانس، نتوانند شرکت کنند.

* پرسش و پاسخ در پایان جلسات کنفرانس یکی از کارهای پسندیده این کنفرانس بود، زیرا بسیاری از مشکلات با طرح سؤال و پاسخ سخنرانها روشن می شد و اگر نقطه ابهامی وجود داشت، رفع می گردید.

پی نوشت

۱- نگارنده در تدوین این گزارش از کتا بچه های ارائه شده از طرف کنفرانس بهره برده است.